

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд представен от Теодора Танева на тема ”Стресът при майките на осиновени деца”, за присъждане на образователната и научна степен “доктор” по специалност обща психология.

Рецензент: Доц. д-р Румяна Божинова,

„Институт за изследване на населението и човека” при БАН,

Тел. 889 258 442

Представеният от Теодора Танева дисертационен труд „Стресът при майките на осиновени деца” е насочен основно към изучаване на осиновяването като сериозен психологичен проблем, пред който са изправени родителите-осиновители.

Специално трябва да се подчертае, че **темата** на дисертацията е изключително актуална от гледна точка на социалната практика. Известно е, че осиновяването днес е поставено в центъра на вниманието на българското общество, което трябва да намери благоприятно решение за живота и развитието на многото изоставени деца и в същото време да създаде по-стимулиращи условия за осиновите родители.

Същевременно от научна гледна точка разработваната от Теодора Танева темата се отличава със своята дисертабилност. Изучаването на родителския стрес в аспекта на осиновяването предполага разкриване на съществени механизми на регулация във функционирането на специфичен и често срещан модел на семейство.

Дисертацията е представена в рамките на 160 стр. Резултатите са илюстрирани с 32 таблици и 19 фигури. Цитирани са 200 източника, 2 от тях са на кирилица и останалите на латиница. Включени са и 4 приложения. Дисертацията се състои от три глави, увод и обобщение. Работата е стройно и целенасочено изградена, в съответствие с характера на реализираното изследване. Добре е отразен цялостния изследователски процес от теоретичните предпоставки до резултатите с тяхната приносна стойност.

В първа глава „Психологични проблеми на осиновените деца и техните родители“ успешно са изведени теоретичните положения залегнали в основата на проектираното емпирично изследване. Включени са четири параграфа („Осиновяването като социално-психологичен и културен феномен”, „Триъгълника на осиновяването – осиновяването през погледа на биологичните родители, осиновите родители

и осиновеното дете”, „Основни психологични подходи към осиновяването” и „Стресът при осиновените деца”), които дават възможност на докторантката достатъчно комплексно и в същото време целенасочено да представи проблема за осиновяването. Тя успява да постави в центъра на вниманието връзката между осиновените деца и техните родители, анализирайки всяка от тези страни по отделно. Значително място е отделено на травмите, които имат, проблемите, пред които се изправят както осиновителите, така и осиновените деца, според натрупаните изследвания в областта. Очертани са основните психологични подходи към осиновяването, което предполага и направения от нея избор в това отношение. Анализирана е биологичната и психоаналитичната перспектива, парадигмата на семейния подход и теорията за стреса. Отделен параграф е посветен на модела на Броджински за стреса при осиновяването, който в значителна степен подпомага поставянето на конкретното изследване.

Танева изгражда своя модел на изследване, базирайки се на концепцията на Абидин за родителския стрес. Според нея този тип стрес е специфичен и е обвързан с ролята на различни фактори спрямо родителството - доколко родителя се чувства приет, подкрепен и обичан от детето си, как възприема родителската си роля и други.

Представеният в Глава 2 дизайн на изследването предполага разкриване на закономерностите на родителския стрес при осиновителите на базата на сравнението му със стреса при биологичните родители. Този подчертано продуктивен подход е съчетан и с проследяване на съответния стрес във връзка с недостатъчно изяснени, но много значими аспекти на осиновителството като влиянието на възрастта на майката, семейния ѝ статус, възрастта на детето към момента на осиновяването, пола на детето, броя деца в семейството.

Изследването е реализирано основно с метод за измерване на родителски стрес, означен като „Индекс за родителски стрес” на Абидин, адаптиран за български условия. Съответно на базовия модел се измерват факторите на родителско възприемане на детето (хиперактивност, подкрепа на родителя, раздразнителност, приемане на родителя, адаптивност, изисквания към родителя) и факторите отнасящи се до самите родители (компетентност, привързаност към детето, усещане за ограниченост, депресия, подкрепа от партньора, изолираност, здраве). Изследването е фокусирано само върху майката, обосновано от нейната функция на основна обгрижваща фигура за детето.

Положителен момент в тази част от работата е широкото представяне на метода „Индекс за родителски стрес”, който за пръв път се използва в България. Проследено е

неговото разработване от Ричард Абидин и колеги, описана е структурата му в съдържателен план. Специално място е отделено на българската адаптация на метода. Подробно са представени психометричните данни на българския вариант, постигнатата висока валидност. По този начин е очертан приноса на докторантката за адаптирането на методиката.

Изложението във втора глава, като цяло дава основание специално да се подчертае, че докторантката е насочила усилията си към слабо изучен аспект на осиновяването (преживяванията, психологичното състояние на родителите породено от връзката им с детето), който се отличава с изключителна значимост от гледна точка на пълноценното отглеждане на осиновените деца. При това, тя избира достатъчно ефективни подходи и методи за изследването му.

Резултатите от изследването и тяхната интерпретация са представени в Трета глава на дисертацията. Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени на базата на сравняване на средни величини, честотен анализ и дисперсионен анализ. Прави впечатление доброто им илюстриране.

В съответствие с поставените задачи резултатите са систематизирани и изложени в два параграфа. Първият, представя резултатите за стреса на майките на осиновените деца и на факторите, които оказват влияние върху него. Вторият, включва резултатите от сравнението на стреса на майките на осиновените деца със стреса на биологичните майки, при отчитане на всички контролирани фактори.

Докторантката е изправена пред предизвикателството да обясни неочаквани тенденции по отношение влиянието на част от проследяваните фактори върху стреса на майката. Това се отнася до отсъствието на влияние от страна на възрастта на майката, на нейния статус и на броя на децата в семейството. Също специфично обяснение провокира неочакваното влияние на пола на осиновеното дете. Въпреки, че откритите тенденции нямат еднозначно обяснение, Теодора Танева успява да предложи достатъчно адекватни интерпретации.

Получените резултати от сравнението на двата типа майки също поставят много въпроси пред изследователя. В предлаганите интерпретации докторантката умело се позовава на съществуващи в тази област изследвания и модели, преди това коментирани в теоретичната част. Остава открит въпроса за влиянието и на фактори извън посочените като например грешки във възпитанието, които доказано се отразяват върху поведението на детето и индиректно върху стреса на родителя. Отбелязаните от изследваните майки осиновителки по-висока хиперактивност, по-ниска адаптивност и

по-висока раздразнителност са тенденции, при които е много вероятно да има подобна намеса, както и преувеличаване на определени реакции на детето поради прекалено фиксиране на майката върху всяко действие на детето, подчертаната ѝ бдителност и търсене на нещо по-особено у него.

Заслужава да се отбележи, че дисертационният труд завършва с обобщение, в което Тодора Танева успява убедително да представи значимостта на получените от нея резултати, в плана на научната и практическата им стойност.

Приносните моменти в работата могат да бъдат открити в няколко основни насоки.:

- 1) Изведен е цялостен модел на стреса на майката осиновителка. Доказана е неговата сложна детерминираност.
- 2) Очертана е разликата между стреса на майката осиновителка и на биологичната майка. Открити са критичните пунктове валидни за едната и за другата майка.
- 3) Установена е динамиката в протичането на стреса, неговото прогресивно засилване при майката осиновителка във връзка с възрастовото развитие на детето.
- 4) Доказана е нова възможност за третиране възрастта на майката като предиктор на родителския стрес.
- 5) Очертан е нов аспект на третиране възрастта на осиновеното дете като предиктор на родителския стрес.
- 6) Открита е нетрадиционна тенденция във влиянието на пола върху родителския стрес.
- 7) Адаптиран е метод за измерване на родителския стрес „Индекс за родителски стрес” на Абидин.

Резултатите от дисертационното изследване на Теодора Танева имат и определена практическа стойност. Те могат да допринесат за конкретни промени в практиката на осиновяване в страната, отнасящи се до законодателството, а също до психологична работа с майките осиновителки. От особено значение са доказателствата, за по-ниската проява на стрес при по-възрастните майки-осиновителки, за провокиран по-висок стрес у майките при - по-висока възраст на осиновеното дете, - с порастването на детето, - когато детето е момиче. Съществен е също изводът, че информирането на детето за осиновяването му, е начало на прогресивно нарастващ стрес при родителя. Това отново поставя въпроса за начина и времето на осведомяване на детето, за подготовката на родителя за това.

Към посочените положителни страни на дисертацията трябва да се добави много добрия научен език и стил на изложение.

Заключение:

Предложеният от Теодора Танева дисертационен труд на тема „Стресът при майките на осиновени деца” представя автора като компетентен изследовател, притежаващ необходимите знания, подготовка и способности за теоретично поставяне и емпирично третиране на психологични проблеми. Със своята разработка Танева също така показва сериозната си ориентация към съществени за социалната практика проблеми, както и потенциал за научното им изясняване и търсене на подходящи решения. Всичко това ми дава основание с убеденост да предложа на научното жури да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен “Доктор”.

Доц. д-р Р.Божинова

2.04.2012 г.